

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra historie

Bc. Petr Zajonc

**OPAVSKÁ KONGREGACE MILOSRDNÝCH SESTER III. ŘÁDU SV.
FRANTIŠKA Z ASSISI V POVÁLEČNÉM ČESKOSLOVENSKU
1945–1959 (1969)**

Olomouc 2024

Úvod

V křesťansko-židovském prostoru Evropy byla římskokatolická církev po celá staletí vystavována konfliktům a sporům, během nichž se více či méně dostávala do ústraní. Ustála jednotlivé spory se světskou mocí, přežila války i totalitní režimy. Vydržela existovat dlouhé dekády v izolaci, aby pokaždé nakonec všem svým bytím připomněla to, čeho je největším představitelem – víru ve věčnost.

Kongregace Milosrdných sester III. Řádu svatého Františka v Opavě je jedním z mnoha článků této církve s bohatou historií, dosud však nebyla nikterak systematicky zkoumána. Řadí se k mnoha podobným společenstvím, jež nejsou běžně otevřena široké veřejnosti. Jakákoli další studie těchto komunit proto umožňuje nové a hlubší poznání doposud důkladně nepoznaného světa. Sem patří i tento výstup z dlouhodobého výzkumu, snažící se alespoň částečně přispět k vytvoření celistvějšího pohledu na fungování jednotlivých církevních společenství v období totalit. I kongregace Milosrdných sester III. řádu sv. Františka v Opavě byla po dlouhou řadu let spíše uzavřenou komunitou, jež se hlavně soustředila na plnění svého základního poslání. Tomu odpovídá i současný stav bádání o historii námi sledované kongregace. Neexistuje žádná ucelená odborná literatura, která by umožňovala akademické či laické veřejnosti tuto řeholní komunitu blíže poznat. O dějinách společenství stručně pojednávají pouze diplomové práce Štěpánky Gecové¹ a Petra Tesaře, které vznikly před 20 lety, nejsou tedy běžně dostupné v elektronické formě.²

Práce si klade za cíl studium kongregace v období let 1945–1959. Vymezení časového horizontu odpovídá snaze zachytit přechod řeholního společenství mezi dvěma totalitami a počátky jeho existence v režimu, který trval více než 40 let. K pochopení podoby řeholního života v totalitním režimu si práce vymezila několik hlavních otázek. Lze zde zařadit otázku vypořádání se s válečnými škodami, nuceného odsunu sester německé národnosti v poválečné společnosti, či persekuční politika komunistického režimu vůči církevním komunitám. Všechny tyto chronologicky řazené události měly na kongregaci značný vliv. Jejich zkoumáním lze zjistit, jak se uvedené duchovní společenství v průběhu let adaptovalo na určité změny, ke kterým v dané době docházelo, a jak specificky bylo těmito milníky ovlivněno.

¹ GECOVÁ, Štěpánka. *Dějiny Kongregace Milosrdných sester III. řádu sv. Františka a její písemnosti 1844–1970*. Olomouc 2002 (diplomová práce).

² TESAŘ, Petr. *Kongregace Milosrdných sester III. řádu sv. Františka na severní Moravě a ve Slezsku 1844–1938*. Opava 2000 (diplomová práce).

Studie se na úvod věnuje popisu historické geneze kongregace od jejího založení až po rok 1945, představuje kongregaci v jejich počátcích a postupných proměnách. Stěžejním pramenem této kapitoly byl první díl „kroniky“ k obecným dějinám kongregace.³ Veškeré zápisy „kroniky“ jsou jejím autorem Aloisem Richterem pro období 1844–1941 sepsovány retrospektivně, tudíž pro toto období nelze hovořit o kronice v pravém slova smyslu. Definicí kroniky splňují zápisy až rokem 1942, v němž dílo vzniklo. Totéž platí i pro druhý díl „kroniky“ popisující léta 1938–1971, který byl z vnitropolitických důvodů sepsán zpětně nejdříve v roce 1986. Rovněž tento díl posloužil k popisu doby 1945–1969 a byl ve zbytku práce využit.⁴ Přesto studie pro zjednodušení práce běžně využívá termín *kronika* i pro roky 1844–1941 a 1945–1969. Alois Richter se sepsáním kroniky stal velice důležitou součástí dějin kongregace, a proto mu je v závěru práce věnována samostatná pasáž. V přílohách se pro hlubší studium zmíněných pramenů nachází taktéž analýza prvního i druhého dílu kroniky.

Jelikož se práce zabývá konkrétní kongregací, byly pro práci v drtivé většině využívány archiválie různého charakteru (tj. úřední dokumenty, opisy úředních dokumentů, úřední a osobní korespondence, oběžníky, dochovaná vládní nařízení, paměti členek kongregace, dokumenty ekonomické povahy, obrazová příloha k poškození ošetřovatelské školy v Opavě aj.) z archivu kongregace v Opavě, umístěném na adrese Kylešovská 8. Pro doplnění problematiky změny činnosti řeholních sester v 50. letech o konkrétní data pracujících sester ve zdravotnictví byla využita dokumentace Oddělení centrální spisovny fakultní nemocnice v Olomouci, v němž se nacházejí osobní spisy ošetřovatelek Kongregace Milosrdných sester III. řádu sv. Františka v Opavě a Kongregace Milosrdných sester sv. Karla Boromejského. Důležité informace a obrazová příloha k osobnosti Aloise Richtera mi byly rovněž poskytnuty prostřednictvím Víta Němce z olomouckého Arcibiskupství.

Odborná literatura byla s ohledem na výše uvedené skutečnosti nezbytná zejména pro doplnění a pochopení kontextu doby v jednotlivých časových etapách. K osvojení obecné problematiky náboženství ve 20. století byly využity monografie Stanislava Bartlíka, Miriam Hrudníkové a Václava Ryněše. K porozumění klíčových mocenskopolitických procesů v Československé republice a přístupů vládnoucího komunistického režimu vůči církvi posloužily publikace z pera Karla Kaplana, Petra Tesaře a Vojtěcha Vlčka. Dana Jakšičová nám svými pracemi

³ Jedná se o první z celkového počtu 4 dílů, které pojednávají o obecných dějinách celé kongregace v rozmezí let 1844–1999. Vedle těchto kronik se nalézají v archivu dodatky k dějinám jednotlivých domů. Archiv Kongregace (AK) Opava, fond Kongregace Milosrdných sester III. řádu sv. Františka (SMFO), inv. č. 61, *Dr. Alois Richter. Kronika Kongregace milosrdných sester III. řádu sv. Františka, Kroměříž, MCMXLII, strojopis, česky, počet číslovaných stran 450.*

⁴ AK Opava, fond SMFO, inv. č. 73, *Kronika, 2. díl (1938–1971).*

umožňuje analogický pohled do řeholního života sester z jiných římskokatolických náboženských komunit v téže době. Pro větší personifikaci tématu byly během výzkumu využity paměti řeholních sester uložené v archivu kongregace, portál *Paměť národa* a monografie Renáty Klvačové. Paměti lze čerpat také z citované edice Heleny Havlíčkové. Za zmínku jistě stojí i v nedávné době vydaná kniha Kateřiny Tučkové *Bílá Voda*, která, ač nepatří k pracím odborného charakteru, reflektuje jistý zájem společnosti o toto nepříliš známé téma.⁵

Pro zpracování tématu byly použity základní metodologické typy výzkumu. Veškeré prameny i literatura byly podrobeny deskriptivní analýze, komparaci a syntéze. V souvislosti s využíváním pamětí řeholních sester lze mluvit o metodologii prosopografie, historické antropologie a rekonstrukce malých dějin.

⁵ TUČKOVÁ, Kateřina. *Bílá Voda*. Brno 2022.

1. Dějiny Kongregace Milosrdných sester III. řádu svatého Františka (1844–1945)

Pro přehled dějin kongregace Milosrdných sester III. řádu sv. Františka (SMFO) je bezesporu stěžejní kronika společenství, zmíněná v úvodu práce, a několik volných listů papíru, které nejsou oficiálními úředními dokumenty.⁶ I přesto jsou však jistým zdrojem informací, které se v kongregaci předávaly dalším generacím.

Zjistit přesné okolnosti počátku společenství je velmi obtížné, neboť až na kroniku kongregace neexistují v kongregačním archivu jiné další ověřené písemné záznamy vztahující se k okolnostem jejího založení. Na druhé straně zde díky tomu existuje prostor pro další hlubší studium této otázky.

Alois Richter k deskripci historie kongregace využívá v kronice primárně ústní podání těch sester, které: „(...) *byly svým věkem nejbližší k založení kongregace*“, a prameny, které podle něj nesou znak historické pravdy. Bohužel je však ve svém díle přímo nezmiňuje.⁷ Obecně se datace vzniku řeholního společenství opavských františkánek datuje do 40. let 19. století. Nejčastěji je uváděn rok 1844.⁸ O vzniku kongregace pojednává i složka dokumentů sepsaných sestrou Rosvidou roku 1949.⁹ Další složky s volnými listy ke vzniku kongregaci odpovídají alespoň jedné z výše uvedených teorií o počátku kongregace. Na zmíněných variacích založení řeholního společenství je možné vidět nejen běžnou komplikovanost snahy jasného určení počátku kongregace, ale i fakt, že kongregační archiv v Opavě nedisponuje žádnými úředními záznamy, které by dokázaly vznik společenství jednoznačně datovat.

⁶ AK Opava, fond SMFO, krabice 51, inv. č. 148, *Obecná historie kongregace psaná na jednotlivých listech*, nefoliováno. Začátky kongregace Milosrdných sester III. ř. sv. Františka v Opavě a v Olomouci, s. 1.

⁷ AK Opava, fond SMFO, inv. č. 72, *Kronika, 1. díl (1844–1938)*, s. 8.

⁸ Orální historie sester vypráví, že za založením kongregace stálo celkem pět sester, jejichž jména uveřejňuje. Těchto pět sester našel Kloze jednoho dne sedící vyhladovělé na schodišti ke kostelu. Sestry si s jeho pomocí pronajaly pokoj, jehož adresu definují přesně, a to na Panské ulici v domě U modré hvězdy. Reholnice se kromě náboženské činnosti živily šitím, čištěním různých kostelů (farní kostel u sv. Ducha, jezuitský kostel u sv. Jíří a johanitský kostel u sv. Jana) a praním prádla, mimo jiné i pro klášter minoritů. Ve výpovědi však není rok vzniku kongregace vůbec zmíněn. Pouze to, že roku 1844 přišly dvě z pěti sester k provinciálu Klosemu jako „(...) *k svému zpovědníku*“ s žádostí schválit jejich úmysl sloužit Bohu. Zatímco z psaných memoárů s. Filomeny vyplývá, že původně byly sestry tři, k nimž se následně přidala i Filomena. Podle ní navíc dochází k založení kongregace až v roce 1851. Sestry navíc nebydlely v uvedené v Panské ulici (Herrengasse), nýbrž na Sperrgasse. Filomena se o osobě Leopolda Klozeho zmiňuje v souvislosti s tím, že jim pomohl najít práci s ošetrovatelskou náplní v opavské městské nemocnici až v době, kdy uvedeným čtyřem sestřím hrozilo vypovězení z města kvůli tomu, že byly vnímány, bez blíže definovaných důvodů, jako nebezpečné osoby. Tamtéž, s. 21–24.

⁹ Podle ní byla kongregace založena sice roku 1844, avšak činností pouze tří sester. Jednoho dne narazil Kloze na mladou ženu s dítětem na prahu kláštera, jež následně vyčerpáním zemřela. Kloze se rozhodl zachránit alespoň čerstvého sirotka tím, že jej vzal k sestřím, aby se o něj postaraly.

AK Opava, fond SMFO, krabice 51, inv. č. 148, *Obecná historie kongregace psaná na jednotlivých listech*, nefoliováno. Začátky kongregace Milosrdných sester III. ř. sv. Františka v Opavě a v Olomouci, s. 1.

S jistotou lze tvrdit, že kongregace Milosrdných sester III. řádu sv. Františka vznikla v Opavě v polovině 19. století za určité podpory třetího provinciála česko-moravsko-slezské minoritské provincie sv. Cyrila a Metoděje Leopolda Kloseho,¹⁰ přičemž se sestry nejdříve věnovaly činnostem mimo nemocnice a jiné sociální domy.¹¹

Jedním z nejdůležitějších dat pro kongregaci byl rok 1859, kdy došlo k biskupskému schválení kongregace a přijetí oficiálně prvních konstitucí.¹² Rokem 1912 následně Svatý stolec udělil Kongregaci Milosrdných sester III. řádu sv. Františka z Assisi v Opavě za její obětavou a řádně odvedenou práci pochvalný dekret a uznání, čímž se stala kongregací papežského práva.¹³

Důvodem vzniku kongregace nebyla nutně jedna konkrétní událost, nýbrž celková situace společnosti. Dana Jakšičová vidí příčinu ve zrodu kongregací v 19. a první polovině 20. století v neschopnosti státního aparátu dostatečně zasahovat do všech prostorů sociální péče.¹⁴ Dobrým konkretizujícím příkladem tohoto tvrzení můžou být hladová léta 1847 a 1848, kvůli kterým vypukl hladový tyfus v oblasti Těšínska, o nichž se zmiňuje Richter. Podle něj jde o doklad doby, do níž: „(...) *zapadá založení kongregace sester.*“¹⁵ Nelze si však myslet, že by do kongregací vstupovaly ženy s vidinou pomoci státu tam, kde selhával. Hlavní důvod vstupu žen i mužů do takových společenství byl vždy duchovní. Od 50. let 19. století dochází k většímu zapojení řeholních sester do nemocnic. Sestry se tak začínají identifikovat jako členky „*Congregatio sororum tertii ordinis s. Francisci pro cura infirmorum.*“ (Kongregace sester III. řádu sv. Františka pro péči o nemocné). V názvu společenství tak došlo k náhradě – *pro cura animarum* (pro péči o duše).¹⁶ Sestry, jež jsou předmětem této práce, se staly nepostradatelným článkem v nemocnicích po dobu minimálně jednoho století, do 50. let 20. století, kdy se jejich činnost začala z rozhodnutí socialistické vlády měnit.¹⁷ Práce v běžných zemských či městských nemocničních ústavech nebyla jedinou jejich pracovní náplní. Rozsah pracovní činnosti se lišil nejen místem působení sester, jejich potřebou, kvalitou odvedené práce, nýbrž i dobou. Čím více se rozšiřoval řád o nové členky, tím rychleji mohly začít pomáhat všude tam, kde bylo třeba. Tak se hned

¹⁰ TESAŘ, Petr. *Bratři Petr a Leopold Kloseovi*. In: Opava, Sborník k dějinám města, 3, Opava 2003, s. 51.

¹¹ AK Opava, fond SMFO, inv. č. 72, *Kronika, 1. díl (1844–1938)*, s. 22.

¹² AK Opava, fond SMFO, inv. č. 4, *Originál prvních konstitucí s papírovou pečeti biskupa schválených 25. září 1859*, nečíslované strany.

¹³ AK Opava, fond SMFO, inv. č. 1, *Svatá kongregace pro řeholníky uděluje Kongregaci Milosrdných sester III. řádu sv. Františka pochvalný a dekret a uznání*.

¹⁴ JAKŠIČOVÁ, Dana. *Dcery své doby 1851–1938 (1950)*. České Budějovice 2012, s. 12.

¹⁵ AK Opava, fond SMFO, inv. č. 72, *Kronika, 1. díl (1844–1938)*, s. 29.

¹⁶ Tamtéž, s. 35.

¹⁷ KAPLAN, Karel. *Stát a církve v Československu (1948–1953)*. Brno 1993, s. 167.

po mateřském řeholním domě v Opavě usazují například v Olomouci, kde poskytují svou péči nejprve v zemské nemocnici od roku 1855, a poté v olomouckém sirotčinci na Nových Sadech (r. 1860). Dále působí v zotavovně v Hradci u Opavy (r. 1864) či ve škole v obci Rýmařov (r. 1866).¹⁸ Milosrdné sestry však nebyly ku pomoci pouze civilnímu obyvatelstvu. V červenci roku 1859 byly na přání jisté *baronky Gudenuovy* poslány ošetřovat vojáky do *Ziadlovic*.¹⁹ Pojítka s armádou se znovu objevilo v průběhu Velké války. Během ní poskytovaly nemocným a raněným vojákům azyl a pomoc natolik, že některé z nich nedostatkem jídla a vyčerpáním umíraly.²⁰ Od roku 1896 existují záznamy o sestřích v královehradecké diecézi, v níž v prvním roce sloužily čtyři řeholnice.²¹

Do druhé dekády 20. století se působení řeholních sester čím dál tím víc rozšiřovalo. Byly nápomocny nejen v nemocnicích a školách, ale i v azylech pro muže, v soukromých nemocnicích, v městských chudobincích, v soukromých mateřských školách, v útulnách pro lidi s nevyлéčitelným onemocněním, v ústavech pro choromyslné, v dětských opatrovnách, v zotavovnách, v sirotčincích a sanatoriích. Tomu všemu musel předcházet narůstající počet řeholnic v řádu, který nakonec vedl k tomu, že řeholní sestry začaly svou práci vykonávat nejen na Moravě, ale i v Čechách nebo Rakousku.²²

Sledovaná kongregace si v proměnách času od svého počátku prošla mnohými změnami. Od přijetí řehole, k biskupskému schválení kongregace roku 1859, přijetí prvních konstitucí, přes přičlenění kongregace k I. a II. Řádu menších bratří konventuálů sv. Františka v roce 1905,²³ povýšení kongregace na společenství papežského práva, válečná i meziválečné období až po existenci v totalitním režimu. Sestry kongregace se svou činností staly naprosto nepostradatelným článkem v pomoci nemohoucím a nemocným nejprve v menších komunitách, aby nakonec pomáhaly v mnohem větších zemských ústavech. Nehledě na období, proměny ve společnosti a vládnoucí režim, řeholnice pokaždé následovaly poslání, jež pomáhalo, konejšilo a uzdravovalo.

¹⁸ AK Opava, fond SMFO, inv. č. 72, *Kronika, 1. díl (1844–1938)*, s. 43, 44.

¹⁹ Míňné jsou Žádlovice u Loštic. Tamtéž, s. 49.

²⁰ Tamtéž, s. 120.

²¹ Tamtéž, s. 122.

²² Tamtéž, s. 109–110.

²³ *Řehole a konstituce Kongregace milosrdných sester III. řádu sv. Františka z Assisi*. Opava 2009, s. 59.

2. Následky 2. sv. války a jejich vyrovnání (1945–1950)

Období, do něž se ukončením druhé světové války překlenula bývalá protektorátní společnost, bylo svými prvky v průběhu pěti let odlišné a nestálé. O prvních třech letech po osvobození Československa v květnu 1945 můžeme určitým způsobem mluvit jako o demokratickém státním zřízení, v němž je hlavní prioritou státu odsouzení nepřítele, náprava učiněných křivd a obnova a konsolidace ústavní, ekonomické, hospodářské i politické roviny života společnosti.²⁴ V oblasti náboženství se tato časová etapa vymezovala snahou komunistické vlády udržovat alespoň neutrální vztahy s církví, neboť si uvědomovala zde existující potenciálně širokou základnu voličů.²⁵

Dlouhých šest let trvající druhá světová válka zanechala nejen v životě studované kongregace nemalou bolestivou újmu na majetku, tělech i duších každého, kdo ji zažil v jakékoli formě. Pro většinu, ne-li pro všechny kongregace a jiná řeholní či náboženská společenství na území protektorátu byla válka obdobím útlaku. Způsobila mimo jiné i „prázdné“ časové historické období, z něhož v kronikách společenství existovaly buďto jen heslovité, fragmentované záznamy, nebo neexistovaly záznamy vůbec žádné.²⁶

Výjimkou nebyla ani kongregace, jež je předmětem této studie. Záznamy z válečného období byly v kronice zapisovány pouze do roku 1942. Alois Richter se v ní úplně vyhýbá jakékoli bližší deskripci válečné společnosti, a to natolik, že i v naprosto běžném výčtu stavu sester za jednotlivé roky zcela vynechal léta 1939 až 1942.²⁷ K mnichovskému období se pouze zmiňuje v souvislosti s rozdělením území do provincií, volby nové správy kongregace na všech úrovních, vznikem a zánikem některých řeholních domů. Léta války byla jinak úplně vynechána. I druhý díl kroniky se okrajově zmiňuje o válečném a poválečném období kongregace, byl však sepsán retrospektivně a až na několik výjimek heslovitě, a to od roku 1986.²⁸

²⁴ KAPLAN, Karel. *Pravda o Československu*. 2. vyd., Praha 1990.

²⁵ KAPLAN, Karel. *Stát a církev v Československu 1945–1953*. Brno 1993, s. 19.

²⁶ Záznamy v kronikách chyběly z mnoha důvodů. Z obav z persekuce, neochoty na sebe poutat pozornost, nedostatku času, kvůli kontrolám kriminální policie či gestapa na základě podezření nebo vykonstruované záminky. V případě zásahu bezpečnostního aparátu docházelo k zabavování účetních knih, osobní korespondence a všech dalších dokumentů, které se policii zrovna hodily. Na území Sudet v některých případech byly zapisovány do kronik protičeské zápisy, které se s blízcím se koncem války škrtyly nebo rovnou vytrhávaly. Srov. JAKŠÍČOVÁ, Dana. *Konec času jistoty*. České Budějovice 2018., s. 47, 86.

²⁷ Tamtéž, s. 173.

²⁸ AK Opava fond SMFO, inv. č. 73, *Kronika, 2. díl (1938–1971)*, s. 1.

Kromě nutnosti vyrovnat se s důsledky válečného konfliktu byla celá společnost donucena čelit dalšímu totalitnímu režimu, který stejně jako předchozí totalitní režim začal postupem času více či méně omezovat církev, její členy i věřící v zájmu dosažení svých politických cílů. „*A tak po skončení jednoho režimu nastoupil druhý.*“²⁹ Tlak vytvořený komunistickou stranou v Československu v první dekádě po konci druhé světové války byl vůči katolické církvi nesmírný. Vládnoucí režim se postupně snažil zničit „*onu druhou (politickou) moc ve státě napojenou na imperialistický Západ (Vatikán).*“³⁰ Práce se proto nejdříve zabývá přechodem kongregace z válečného do poválečného období na příkladu válečných škod a nucené emigrace sester německé národnosti.

2.1. Válečné škody mateřince a ošetrovatelské škole v Opavě

Škody způsobené během války v následující popisované oblasti, jsou z hlediska kongregace těmi vůbec největšími. Mateřinec i ošetrovatelská škola v Opavě, jež byly součástí jednoho komplexu, utrpěly v důsledku probíhajících spojeneckých vojenských operací rozsáhlé škody na majetku. Bohužel se jim nevyhnuly i ztráty na životech, zahynulo zde hned několik řádových sester.

Majetkové škody lze rozdělit na movité a nemovité. Následující odstavec se týká škod na majetku opavské ošetrovatelské školy na ulici Olomoucké ulici 84. Kromě zničeného ošacení, přišla ošetrovatelská škola o bytový interiér v ceně 123 054,- Kčs a interiér kaple v hodnotě 421 000,- Kčs. Během války ošetrovatelská škola také přišla o různá laboratorní, telefonní, pekárenské, vařící, chladící a další zařízení. Určité poškození bylo na hospodářských a obytných budovách. Kongregace Milosrdných sester III. řádu sv. Františka v průběhu válečného konfliktu, při němž bylo konkrétně v Opavě „*zničeno, nebo poškozeno 4 107 bytových jednotek, 400 zemědělských, 52 průmyslových a 56 kulturně veřejných objektů.*“³¹ utrpěla újmu na majetku, jež dosáhla hodnoty téměř čtyř miliónů československých korun, a to jak v důsledku dopadu granátů a pum během tuhých osvobozujících bojů o město, tak i následně v důsledku jednání samotného vojska.³²

²⁹ AK Opava, fond SMFO, *Vzpomínky sester*. Nefoliováno. Sestra Leopolda, Josefa Horáková, s. 3.

³⁰ KAPLAN, Karel. *Stát a církev v Československu (1948–1953)*. Brno 1993, s. 70–71.

³¹ AK Opava, fond SMFO, krabice 61, inv. č. 171, *Válečné škody*, Obnova 1946, s. 1.

³² AK Opava, fond SMFO, krabice 61, inv. č. 171, *Válečné škody*, nefoliováno. Příhláška válečných škod a škod způsobených mimořádnými poměry.

Cílem práce však není pouze výčet čísel či výměr finanční ztráty kongregace. Pro společenství byl nejsmutnějším dnem války 18. prosinec 1944, kdy došlo k spojeneckému bombardování Opavy. Ten den „(...) utrpěla kongregace velikou a bolestnou ránu.“³³ Z dochovaných veřejně dostupných záznamů amerického ministerstva obrany je zřejmé, že uvedeného dne podniklo přes 506 těžkých bombardérů 15. letecké armády nálet mimo jiné i na Moravskou Ostravu. Cílem byly „*Marshallingyards*“ a „*Targets of opportunity*“.³⁴

Podle několika zpráv o incidentu,³⁵ jež byly po náletu sepsány generální představenou M. Aquilinou Lehsnou, utrpěla kongregace pět pumových zásahů. Dvě bomby dopadly v blízkosti kaple, dvě bomby zasáhly ošetrovatelskou školu a poslední bomba zničila schodiště.³⁶ Přímo během náletu nebo na následky zranění zemřelo 14 sester kongregace,³⁷ P. František Michálek, služebná Marie Krejčí a slečna Vlasta Richtar.³⁸

S obnovou válečných škod kongregace se započalo až následujícího roku. Veškeré práce byly hrazeny z vlastních finančních zdrojů řeholnic, z vkladu kongregace u Zemské banky pro Moravu filiálkou v Opavě, z markového vkladu u Landesbank a Girozentrale,³⁹ a z jednotlivých náhrad válečných škod, k nimž došlo postupně ze strany místního národního výboru (MNV) a Ústředního národního výboru v Opavě (ÚNV). Místní národní výbor vyplatil kongregaci náhradu válečných škod ve dnech 26. – 29. 8. 1946 ve výši 210 611,- Kč, Ústřední národní výbor uhradil náhradu válečných škod částkou 80 000,- Kčs 27. září 1946.⁴⁰

³³ AK Opava, fond SMFO, inv. č. 72, *Kronika, 1. díl 1844–1938*, s. 49.

³⁴ Seřad'ovací nádraží a příležitostné cíle. Srov. CARTER C., Kit – MUELLER, Robert. *Combat Chronology 1941–1945*. In: <https://media.defense.gov/2010/May/25/2001330283/-1/-1/0/AFD-100525-035.pdf> s. 571. [cit. 16. 3. 2023].

³⁵ Generální představená M. Aquilina Lehsny psala zprávu o smutné události i biskupovi, generálnímu vikáři a arcibiskupovi. Srovnej. AK Opava, fond SMFO, *Franciskaneum + historie náletu v r. 1944*, nefoliováno. Dopis arcibiskupovi olomouckému, Troppau, den 29. XII. 1944.; AK Opava, fond SMFO, *Franciskaneum + historie náletu v r. 1944*, nefoliováno. Dopis biskupovi a generálnímu vikáři, Troppau, den 30. XII. 1944.; AK Opava, fond SMFO, krabice č. 38, inv. č. 102/4, *Korespondence, vedení kongregace (1945–1956)*, nefoliováno. Eure Excellenz Herr Bischof, Troppau, den 9. Jänner 1945.

³⁶ AK Opava, fond SMFO, *Franciskaneum + historie náletu v r. 1944*, nefoliováno. Historie náletu Franciskaneum.

³⁷ Zemřely Anna Schmack (Sr. Dominika), Terezie Krischke (Sr. Fabiola), Viléma Krischke (Sr. Konstancia), Viktoria Sládková (Sr. Venerada), Františka Zámečnicková (Sr. Gomezia), Anastasia Cygánová (Sr. Liebmunda), Františka Jandová (Sr. Rufína), Marta Rzitka (Sr. Bertholda), Marie Schubová (Sr. Serapie), Anna Obrusníková (Sr. Edgara), Helena Petrásková (Sr. Artemie), Marie Míketová (Sr. Matouška), Františka Tižková (Sr. Hildegundis), Anna Klapetzová (Sr. Sidonia).

³⁸ AK Opava, fond SMFO, *Franciskaneum + historie náletu v r. 1944*, nefoliováno. Historie náletu Franciskaneum.

³⁹ Vklad u československé banky byl 1 052 378,- Kčs a vklad u německé banky v přepočtu 1 058 750,- Kčs. Srovnej. AK Opava, fond SMFO, krabice 61, inv. č. 171, *Válečné škody*, nefoliováno. Národnímu výboru statutárního města Opavy.

⁴⁰ AK Opava, fond SMFO, krabice 61, inv. č. 171, *Válečné škody*, nefoliováno. Náhrada válečných škod.

O dalším vyplácení náhrad ke škodám způsobených válkou nejsou v archivu kongregace záznamy. Není tedy zřejmé, zda se jednalo o jediné státem vyplacené náhrady. Kongregace však alespoň jednou žádala o náhradu částkou 1 500 000,- Kčs pro znovuvybudování zničené ošetřovatelské školy a kuchyňského traktu.⁴¹ Odpověď na uvedenou žádost nebyla dohledána.

3. Nucená migrace sester kongregace Milosrdných sester německé národnosti

Konec druhé světové války vedl k jasnému určování vítězů a potrestání a následnému odsunu těch poražených. Každý, kdo podle prezidentského dekretu 33/1945 neprokázal, že byl v průběhu nacistické okupace loajální k Československé republice, přestal být považován za jejího občana a pozbyl československého státního občanství.⁴²

V důsledku oné skutečnosti přišlo o československé občanství i mnoho sester kongregace. O nadcházejících událostech, jež měly být provedeny v zájmu republiky, byla kongregace obeznámena prostřednictvím Jindřicha Urbánka v dopise ze dne 17. února 1946.⁴³ Urbánek v dopise kongregaci vyjadřuje podporu, protože sám jako dítě poznal péči opavských františkánek v Heiderichově nemocnici. Později byl ještě několik dekád jako ředitel závodní nemocnice svědkem jejich obětavé péče o nemocné. I proto v dopise zároveň informuje kongregaci o své snaze hledat zastání pro sestry u dalších politicky aktivních osob.⁴⁴

Předpisy stanovené pro odsun Němců z československého území platily pro řeholníky stejnou měrou, jako pro kohokoli jiného, u nějž byla věrnost republice v období okupace diskutabilní. O odklad z odsunu mohly požádat a následně být z něj vyjmuty ty osoby, jež byly svou existencí nesmírně důležité pro chod specifických institucí, mimo jiné i nemocnice.⁴⁵

Kongregace čítala krátce po osvobození Československa celkem 78 pracujících a dalších 33 starých, nemocných a práce neschopných sester německé národnosti, kterým hrozila nucená

⁴¹ AK Opava, fond SMFO, krabice 61, inv. č. 171, *Válečné škody*, nefoliováno. Národnímú výboru statutárního města Opavy, dotazník.

⁴² *Ústavní dekret presidenta republiky ze dne 2. srpna 1945 o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské*. In: https://www.mzv.cz/file/198493/Microsoft_Word___Dekret2srpna.pdf [cit. 6. 4. 2023].

⁴³ KRAVAR, Zdeněk. *Urbánek Jindřich*. In: <https://www.opava-city.cz/cz/mesto-urad/o-meste/osobnosti/lekari/urbanek-jindrich.html> [cit. 7. 4. 2023].

⁴⁴ Ředitel Slezské nemocnice v Opavě Senatřík, J. Fritz z ministerstva pošt, Vladimír Červenka. AK Opava, fond SMFO, krabice 50, inv. č. 145, *Vystěhování německých sester a čs. Státní občanství pro německé sestry 1945–1951*, nefoliováno. Dopis doc. dr. Jindřicha Urbánka ze dne 17. února 1946.; Srov. AK Opava, fond SMFO, krabice 50, inv. č. 146, *Korespondence s charitou 1949–1950*, nefoliováno. Dopisnice Jindřicha Urbánka a Laury Skříčkové ze dnů 26., 27. 9. a 4. 10. 1945.

⁴⁵ AK Opava, fond SMFO, krabice 50, inv. č. 145, *Vystěhování německých sester a čs. Státní občanství pro německé sestry 1945–1951*, nefoliováno. Předpisy o odsunu Němců.

emigrace.⁴⁶ Její vedení si bylo tohoto nebezpečí, vyplývajícího z poválečných politickomocenských změn ve společnosti, dobře vědomo. Již 10. září 1945 podalo na ministerstvo vnitra žádost o vyjmutí německých sester z odsunu. Této žádosti bylo nejdříve vyhověno. Dne 19. dubna 1946 vydalo souhlasné stanovisko ministerstvo zdravotnictví, jež o svém rozhodnutí vyrozumělo dále zemský národní výbor i kancelář prezidenta republiky.⁴⁷ Následně žádost schválilo i ministerstvo vnitra⁴⁸ oficiálním přípisem ze dne 12. července 1946.⁴⁹ Ze zprávy ministerstva vnitra, adresované všem okresním národním výborům (ONV), vyplývá, že byl odsun sester německé národnosti odložen všem řeholnicím, působícím v ošetrovatelských a zdravotnických ústavech z důvodu jejich nepostradatelnosti v těchto místech. U takových sester musela být zároveň prokázána jejich politická nezávadnost.⁵⁰

I přesto, že byly sestry německé národnosti po určitou dobu vyňaty z odsunu německého obyvatelstva, neznamenal to, že by se jich tento problém přestal týkat. Ministerstvo vnitra sice připustilo odklon sester z odsunu, nechalo se však slyšet, že nejde o konečné rozhodnutí, a že by se každá správa ústavu měla postarat o včasnou náhradu německého personálu za personál s československým občanstvím.⁵¹

Nejistou situaci řeholnic kongregace Milosrdných sester III. ř. sv. Františka navíc umocnil odsun sester Řádu německých rytířů v Opavě, které stejně jako opavské františkánky působily ve zdravotnických ústavech,⁵² prvním transportem uskutečněným v dubnu 1946. V této problematické době našlo společenství opavských sester sv. Františka podporu opět u Jindřicha Urbánka, který hledal zastání pro kongregaci u poslance Prozatímního národního shromáždění

⁴⁶ AK Opava, fond SMFO, krabice 50, inv. č. 145, *Vystěhování německých sester a čs. Státní občanství pro německé sestry 1945–1951*, nefoliováno. Seznam sester III. řádu sv. Františka v Opavě národnosti německé; AK Opava, fond SMFO, krabice 50, inv. č. 145, *Vystěhování německých sester a čs. Státní občanství pro německé sestry 1945–1951*, nefoliováno. Návrh žádosti ministerstvu vnitra.; Seznam sester německé národnosti, které jsou přestárlé, nemocné, práce neschopné.

⁴⁷ Přípisem č. B–300/1164. Srov. AK Opava, fond SMFO, krabice 50, inv. č. 145, *Vystěhování německých sester a čs. Státní občanství pro německé sestry 1945–1951*, nefoliováno. Ministerstvo zdravotnictví ministerstvu vnitra dne 19. dubna 1946.

⁴⁸ AK Opava, fond SMFO, krabice 50, inv. č. 145, *Vystěhování německých sester a čs. Státní občanství pro německé sestry 1945–1951*, nefoliováno. Ministerstva vnitra dne 23. dubna 1946.

⁴⁹ Přípis č. B–300/5530. Srov. AK Opava, fond SMFO, krabice 50, inv. č. 145, *Vystěhování německých sester a čs. Státní občanství pro německé sestry 1945–1951*, nefoliováno. Korespondence ze dne 24. dubna 1948.

⁵⁰ Přípis č. B–300/5530–46. Srov. AK Opava, fond SMFO, krabice 50, inv. č. 145, *Vystěhování německých sester a čs. Státní občanství pro německé sestry 1945–1951*, nefoliováno. Opis korespondence olomoucké arcibiskupské konsistoře všem generálním správám v olomoucké arcidiecézi ze dne 12. července 1946.

⁵¹ Přípis č. B–300/2520–46. Srov. AK Opava, fond SMFO, krabice 50, inv. č. 145, *Vystěhování německých sester a čs. Státní občanství pro německé sestry 1945–1951*, nefoliováno. Ministerstvo vnitra národním výboru města Opavy.

⁵² AK Opava, fond SMFO, krabice 50, inv. č. 145, *Vystěhování německých sester a čs. Státní občanství pro německé sestry 1945–1951*, nefoliováno. Korespondence mezi oblastním osidlovacím úřadem v Bruntále a představenou SMFO ze dne 7. 5. 1946.

a generálního tajemníka Československé strany lidové Vladimíra Červenky. Urbánek v dopise vyjadřoval obavy, že by mohlo dojít „z neznalosti věci“ ke stejnému odsunutí sester, jak tomu bylo v případě řeholnic Řádu německých rytířů, byť by k tomu nebyl oprávněný důvod.⁵³

Sestry, které nechtěly být odsunuty z nařízení vlády, měly možnost dobrovolného vystěhování, které však muselo být schváleno ministerstvem vnitra, a to pouze v případě, že řeholnicím nebyl vystaven odklad z odsunu. V takovém případě totiž sestry musely přesně nahlásit své nové místo k žití, ať už se nacházelo v Německu či Rakousku.⁵⁴

Ačkoli byly řeholní sestry výše uvedenými přípisy vyjmuty z odsunu německého obyvatelstva, došlo k vysídlení některých z nich ještě v roce 1945. Konkrétně ve dnech 20. června a 23. září bylo donuceno k odchodu 13 sester z Rýmařova. Sedm z nich odešlo do Tullnu na Dunaji v Rakousku,⁵⁵ zbývajících šest sester bylo odvezeno, bez vědomí kongregace, do „Spandau am Hahnenberg“ u Berlína.⁵⁶ Vedle těchto řeholnic bylo do rakouského Tullnu dobrovolně přesídleno ještě dalších šest sester.⁵⁷ Zde sestry pracovaly v nemocnici diecése St. Pölten.⁵⁸

V kongregaci byly i sestry, kterým bylo zemským národním výborem (ZNV) navrženo dobrovolné vysídlení.⁵⁹ Žádosti k udělení československého občanství byly zamítnuty těm řeholnicím, které nedokázaly jasně prokázat, že by se aktivně účastnily v boji za osvobození Československé republiky, že by prokazatelně trpěly fašistickým či nacistickým terorem, anebo proto, že se hlásily k německé národnosti.⁶⁰ K prvnímu lednu 1969 bylo celkem vysídleno 16 sester do Rakouska a 42 sester do Bavorska.⁶¹

⁵³ AK Opava, fond SMFO, krabice 50, inv. č. 145, *Vystěhování německých sester a čs. Státní občanství pro německé sestry 1945–1951*, nefoliováno. Korespondence doc. Dr. J. Urbánka veleváženému panu poslanci a generálnímu tajemníkovi, dne 17. února 1946.

⁵⁴ AK Opava, fond SMFO, krabice 50, inv. č. 145, *Vystěhování německých sester a čs. Státní občanství pro německé sestry 1945–1951*, nefoliováno. Přepisy o odsunu Němců.

⁵⁵ AK Opava, fond SMFO, inv. č. 73, *Kronika, 2. díl (1938–1971)*, s. 55.

⁵⁶ AK Opava, fond SMFO, krabice 50, inv. č. 145, *Vystěhování německých sester a čs. Státní občanství pro německé sestry 1945–1951*, nefoliováno. Přednosta presidia ministerstva pošt, dne 15. 10. 1945, s. 2.

⁵⁷ AK Opava, fond SMFO, krabice 38, inv. č. 102/4, *Korespondence, vedení kongregace 1945–1956*, nefoliováno. Seznam sester, které se 9. X. 1945 přestěhovaly do Tullnu v Rakousku.

⁵⁸ AK Opava, fond SMFO, krabice 38, inv. č. 102/4, *Korespondence, vedení kongregace 1945–1956*, nefoliováno. Zpráva generální správkyně arcibiskupskému Ordinariátu, 15. ledna 1946.

⁵⁹ AK Opava, fond SMFO, krabice 50, inv. č. 145, *Vystěhování německých sester a čs. Státní občanství pro německé sestry 1945–1951*, nefoliováno. Zemskému národnímu výboru, exposit. V Ostravě, dne 7. srpna 1947.

⁶⁰ Srov. AK Opava, fond SMFO, krabice 50, inv. č. 145, *Vystěhování německých sester a čs. Státní občanství pro německé sestry 1945–1951*, nefoliováno. Jednotný národní výbor v Opavě, slečna Anna Simperová, dne 21. března 1950.; AK Opava, fond SMFO, krabice 50, inv. č. 145, *Vystěhování německých sester a čs. Státní občanství pro německé sestry 1945–1951*, nefoliováno. Opis výměru sestře Viktorii Mrohsové, dne 5. srpna 1947.

⁶¹ AK Opava, fond SMFO, inv. č. 73, *Kronika, 2. díl (1938–1971)*, s. 119.

Otázka udělování československého občanství v Československé republice po roce 1945 rezonovala v celé společnosti. V kongregaci žilo a pracovalo mnoho sester, u nichž byla národnostní příslušnost diskutabilní. Valná většina z nich byla po konci války považována za německé občany jen proto, že v dětství například navštěvovaly německé školy nebo pocházely z oblasti pohraničí. Řeholnice musely zpětně dokazovat loajalitu republice za protektorátu, přestože se vždy soustředily pouze na pomoc potřebným. Bezúhonnost musely dokazovat, i když neexistovaly žádné důkazy k jejich protistátní činnosti za německé okupace. Problematika vystěhování sester německé národnosti se v závěrečné fázi týkala pouze několika desítek řeholnic (58 vysídlených sester a 473 sester v žijících ČSSR). Pověštinou šlo o sestry, které si samy přály být vystěhovány a ty, jež se dobrovolně hlásily k německé národnosti.

5. Proticírkevní Akce Ř

Jedním z největších zásahů vládnoucí moci vůči ženským společenstvím v římskokatolické církvi, byla bezesporu tzv. *Akce Ř*, které předcházela obdobná akce pod krycím písmenem *K*, zaměřená naopak proti mužským řádům. Obě tyto akce měly za cíl co největší omezení „*středisek protistátní činnosti*.“⁶² Podle slov Rudolfa Slánského, generálního tajemníka ÚV KSČ, byly řády aktivní nepřátelskou agenturou, kterou bylo potřeba zničit.⁶³

Ženská řeholní uskupení byla pro svou rozsáhlou činnost ve zdravotnictví naprosto nepostradatelným prvkem sociální péče, s nímž musela počítat i vláda. Státní úřad pro věci církevní (SÚC) evidoval v Československé republice k roku 1950 téměř 10 000 řeholních sester ve zdravotnictví. Jejich destrukce proto nemohla nabývat stejně násilné a razantní míry, jako u mužských společenství. Naopak bylo potřeba, aby k omezování docházelo postupně.⁶⁴

Před započítáním samotné akce proti ženským řeholím byla kongregace povinna nahlásit ministerstvu zdravotnictví stav svých diplomovaných i nediplomovaných ošetřovatelek, i počet sester bez jakéhokoli ošetřovatelského školení, a to ve všech veřejných a léčebných ústavech.⁶⁵

Dnem 26. srpna 1950 vydal Státní úřad pro věci církevní rozhodnutí. Určené kongregační kláštery se musely vystěhovat do kláštera v Nové Říši. K rozhodnutí došlo na základě nevyužívaných ubytovacích prostorů ženských řeholí na téměř celém území československé republiky, které tak mohly být využity pro ubytování rodin či umístění veřejných institucí. Sestry se musely vystěhovat do pouhých čtyř dnů od rozhodnutí úřadu a směly si vzít pouze to, co povolila zmocněnkyně Náboženského fondu. Podle dokumentu sestry nepřišly o správu jednotlivých klášterů ani o žádný majetek. Náhradou za vystěhování mělo být placení nájemného novými uživateli. Vše mělo být provedeno „*hladce ve stanoveném termínu, pro potřeby státu a lidu*.“⁶⁶

První z vystěhovaných řeholních domů byl Svätý Kopeček v Olomouci, a to 27. srpna 1950. K datu 30. srpna 1950 byly v nočních hodinách do Nové Říše přemístěny sestry z filiálních

⁶² KAPLAN, Karel. *Stát a církev v Československu 1948–1953*. Brno 1993, s. 119.

⁶³ Tamtéž, s. 120.

⁶⁴ VLČEK, Vojtěch – TESAŘ Petr. *Ženské řehole za komunismu (1948-1989)*. Olomouc 2005, s. 61–62.

⁶⁵ AK Opava, fond SMFO, krabice 38, inv. č. 102/4, *Korespondence, vedení kongregace 1945–1956*, nefoliováno. Zpráva ministerstva zdravotnictví Milosrdným sestrám III. ř. sv. Františka, 19. února 1949.

⁶⁶ AK Opava, fond SMFO, krabice 38, inv. č. 102/4, *Korespondence, vedení kongregace 1945–1956*, nefoliováno. Státní úřad pro věci církevní, představené kláštera Lauře Skřičové 26. srpna 1950.

domů v Hradci-Podolí a Rýmařově.⁶⁷ Nucené vystěhování řeholnic z mateřince v Opavě bylo o necelý měsíc odloženo, neboť bylo Státním úřadem pro věci církevní rozhodnuto, že se do kláštera v Nové Říši musí nastěhovat dalších 54 řeholnic kongregace Milosrdných sester III. řádu sv. Františka z Opavy a několik řeholnic kongregace sester premonstrátek.⁶⁸ Sestry byly stěhovány malým přeplněným autobusem, v němž musely strávit několik hodin nepříjemné cesty bez dostatečných zásob jídla a pití.⁶⁹

Při destrukci řeholních komunit docházelo ke koncentraci většího počtu menších řeholních společenství do jednoho kláštera. Naopak početně velké řády byly přemístěny samostatně, bez mísení s řády jinými.⁷⁰ Opavských františkánek se týkala první zmíněná varianta.

Soustředování řeholních sester v klášteře v Nové Říši fungovalo až do roku 1951. Poté byly řeholnice 24. srpna 1951 vystěhovány do kláštera v Bílé Vodě u Javorníka ve Slezsku, v němž setrvaly až do roku 1966. Do tohoto kláštera byly přemístovány sestry z různých kongregací. Mimo kongregace Milosrdných sester III. ř. sv. Františka v Opavě se transport týkal dále také kongregace Milosrdných sester sv. Vincence de Paul (vincentky),⁷¹ kongregace Milosrdných sester sv. Kříže,⁷² sester premonstrátek z Dolan u Olomouce,⁷³ kongregace sester sv. Cyrila a Metoděje.⁷⁴ Kromě Bílé Vody byly sestry dále vystěhovány do kláštera v Lukově u Zlína, jenž fungoval do roku 1955.⁷⁵

5.1. Další persekuční nařízení a jejich důsledky

V průběhu 50. let kongregace procházela dalšími omezujícími nařízeními či změnami, které měly za cíl co největší zásah do každodenního života sester. V prosinci roku 1950 vyšla nařízením platným pro všechny řeholnice kongregací tzv. ohlašovací povinnost. Pokud se sestry chtěly vzdálit od řeholního domu, musely tuto skutečnost hlásit na příslušný úřad a získat povolení. Pro opuštění domu do 24 hodin se sestry hlásily na církevní oddělení příslušného

⁶⁷ AK Opava, fond SMFO, inv. č. 73, *Kronika, 2. díl (1938–1971)*, s. 86–87.

⁶⁸ AK Opava, fond SMFO, krabice 38, inv. č. 102/4, *Korespondence, vedení kongregace 1945–1956*, nefoliováno. Státní úřad pro věci církevní, odpovědné představené kláštera, 21. září 1950.

⁶⁹ AK Opava, fond SMFO, inv. č. 73, *Kronika, 2. díl (1938–1971)*, s. 88.

⁷⁰ KAPLAN, Karel. *Stát a církev v Československu 1948–1953*. Brno 1993, s. 380.

⁷¹ LUCUK, Vít. *Anna Šťastná (sestra Dobromila)*. In: <https://www.pametnaroda.cz/cs/stastna-sestra-dobromila-anna-20110414-0> [cit. 11. 4. 2023].

⁷² LUCUK, Vít. *Jaroslava Egidie Smolková*. In: <https://www.pametnaroda.cz/cs/smolnova-jaroslava-egidie-20100418-0> [cit. 11. 4. 2023].

⁷³ AK Opava, fond SMFO, inv. č. 73, *Kronika, 2. díl (1938–1971)*, s. 88.

⁷⁴ KOVÁŘ, Václav. *Sestra Hyacinta (Mária) Dubanová*. In: <https://www.pametnaroda.cz/cs/dubanova-sestra-hyacinta-maria-20220715> [cit. 11. 4. 2023].

⁷⁵ AK Opava, fond SMFO, inv. č. 73, *Kronika, 2. díl (1938–1971)*, s. 89.

okresního národního výboru. V případě opuštění domu na 1 až 14 dní bylo třeba informovat totéž oddělení, avšak na krajském národním výboru. K získání povolení pro odchod z domu v rozmezí 14 dní až jednoho roku byl zapotřebí souhlas Státního úřadu pro věci církevní.⁷⁶

Sestry tuto povinnost plnily řádně. Z archivních materiálů je zřejmé, že řeholnice příležitostně žádaly o povolení opustit řeholní dům z důvodu pohřbu⁷⁷ či návštěvy lékaře.⁷⁸

Dalším nástrojem komunistického aparátu, jak mít co největší kontrolu nad řeholními komunitami, bylo nařízení příkazující sestrám ve zdravotnictví přijmout namísto vestiáře plat.⁷⁹ Zákon o hospodářském zabezpečení církví č. 218/1949 Sb. jasně přisuzoval vládě pravomoc stanovit částku platu, způsob i míru jeho navyšování všem duchovním.⁸⁰

Dne 29. prosince 1951 došlo k jednání mezi ministerstvem zdravotnictví a generálními představenými kongregací. Na setkání generální představené jednotně vyjádřily nesouhlas s přijetím platu. Argumentovaly tím, že by přijetím mzdy došlo k narušení života každé sestry. Podle zprávy, kterou zaslala Rosvida Kuchaříková všem správám nemocnic, ve kterých pracovaly sestry kongregace SMFO, se ministerstvo zdravotnictví rozhodlo tuto záležitost znovu projednat s ostatními členy vlády.⁸¹

Kongregace mohla zaslat své připomínky k problematice přijetí platu, což také udělala k 3. lednu 1952. Dokument popisuje, jakým způsobem společenství nahlíželo na finanční ohodnocení za odvedenou práci.

Za svou činnost sestry braly pouze tolik, aby „*mohly být živý*“. Pobíráním vyšší peněžní odměny by se řeholnice zpronevěřily svému poslání, neboť vestiář byl odměnou za vykonanou práci kongregaci jako celku, nikoli odměnou pro jednotlivé sestry. Kongregace byla ochotna přijmout výraz plat namísto vestiáře, jakožto terminus technicus, ovšem pod podmínkou, že by nedošlo k jeho navýšení. Zvýšení odměny by sestry přijaly pouze v případě vyšších cen nejnужnějších

⁷⁶ AK Opava, fond SMFO, krabice 38, inv. č. 102/4, *Korespondence, vedení kongregace 1945–1956*, nefoliováno. Státní úřad pro věci církevní, ohlašovací povinnost řeholnic, 1. prosince 1950.

⁷⁷ AK Opava, fond SMFO, krabice 38, inv. č. 102/4, *Korespondence, vedení kongregace 1945–1956*, nefoliováno. Jednotný národní výbor církevní oddělení, pohřeb sestry Vilfridy, 2. květen 1952.

⁷⁸ AK Opava, fond SMFO, krabice 38, inv. č. 102/4, *Korespondence, vedení kongregace 1945–1956*, nefoliováno. Jednotný národní výbor církevní referát, návštěva lékaře, 27. června 1952.

⁷⁹ Přerozdělování finanční odměny za odvedenou práci nově neměla na starosti představená řeholního domu, nýbrž plat byl zaměstnavatelem dáván každé sestře zvlášť.

⁸⁰ Zákon č. 218/1949 Sb., srov. KAPLAN, Karel. *Stát a církev v Československu 1948–1953*. Brno 1993, s. 380; AK Opava, fond SMFO, krabice 49, inv. č. 139, *Zákonné normy týkající se řeholních institutů a církve 1858–1970*, nefoliováno, zákon č. 218/1949 Sb. ze dne 14. října 1949.

⁸¹ AK Opava, fond SMFO, krabice 43, inv. č. 110, *Olomouc – Nová Ulice (Neugasse) 1901–1955*, nefoliováno. Všem správám nemocnic, v Olomouci 30. prosince 1951.

životních potřeb. Generální představená ve stejném dokumentu žádala, aby sestry nebyly nuceny ke členství v různých organizacích (Ústřední svaz odborů, Československý svaz mládeže), k účasti na oslavách nebo pracovních schůzích mimo nemocnici. Na úplný závěr vyjádřila generální představená úctu za všech „600 sester činných v nemocnicích“.⁸²

Přes veškeré snahy kongregace dostat svému poslání musely sestry plat nakonec k roku 1952 přijmout.

⁸² AK Opava, fond SMFO, krabice 43, inv. č. 110, *Olomouc – Nová Ulice (Neugasse) 1901–1955*, nefoliováno. Ministerstvu zdravotnictví, k rukám pana ministra, Olomouc 3. ledna 1952.

Závěr

Cílem práce bylo studium vývoje Kongregace Milosrdných sester III. řádu sv. Františka v Opavě v období let 1945–1969, které je dnes v povědomí veřejnosti spojováno mimo jiné s procesem poválečné obnovy československé společnosti a následnou vládou totalitního komunistického režimu se všemi jejími důsledky.

Na základě výzkumu se podařilo ve vybraných oblastech sumarizovat škody, jež kongregace utrpěla v posledních dvou letech druhé světové války. Tyto škody na movitém i nemovitém majetku činily téměř čtyři milióny československých korun. Mnohem důležitější je potřeba si připomínat jména všech sester, které padly za oběť válečnému konfliktu.

Práce charakterizuje postoj vládnoucího režimu ke kongregaci v různých letech, přístup společenství a jeho způsob přijetí jednotlivých prvků proticírkevní politiky státu. Studie předkládá konkrétní dopady vládních nařízení v 50. letech, s nimiž se komunita v zájmu svého poslání pomáhat druhým vždy pokorně vyrovnávala. Ať už šlo o zákaz přijímání dorostu, nucenou koncentraci řeholnic v internačních kláštorech, povinné přijetí státního platu, či vynucenou změnu činnosti v druhé polovině 50. let.

Naproti tomu, práce umožňuje spatřovat v 60. letech jistou formu uvolnění napjatých vztahů mezi řeholními společenstvími a státem. Sestrám sledované kongregaci bylo v průběhu 60. let dovoleno navštěvovat sestry v Rakousku, účastnit se rekreačních pobytů a poznávacích výletů, taktéž jim bylo povoleno konat duchovní cvičení, mít řádného zpovědníka, plnit si své řeholní povinnosti v jednotlivých ústavech, či navštěvovat rodinné příslušníky. Je však nutné připomenout, že ke všem aktivitám musely mít sestry stále souhlas národních výborů.

Závěry studie mají částečně i obecnější platnost, umožňují detailnější doplnění komplexního obrazu existence náboženských komunit v totalitním Československu po roce 1945. Dovolují veřejnosti poznat a pochopit život společenství opavských františkánek ve vymezeném časovém období.

Prostor pro další hlubší studium kongregace lze spatřovat hned v několika dalších oblastech. Za zmínku v této souvislosti stojí na prvním místě otázka zmapování přesných okolností vzniku společenství v roce 1844, zde je však nutné počítat se značnou torzovitostí relevantních pramenů. Rovněž léta okupace Československa a druhé světové války znamenají v dějinách kongregace „prázdné“ období, jehož studiem bychom jistě získali cenné informace o životě

řeholnic za jiného totalitního režimu. I zde je však na místě počítat s nedostatkem dochovaných historických zdrojů. Období závěrečné, tedy léta sedmdesátá až devadesátá, je zatím zcela neprobádané. I jemu by měla být v budoucnu v rámci historického výzkumu věnována dostatečná pozornost.

Seznam pramenů a literatury

a) Prameny

Kongregace Milosrdných sester III. řádu sv. Františka v Opavě, archiv kongregace

fond Kongregace Milosrdných sester III. řádu sv. Františka v Opavě (SMFO), krab. 2, inv. č. 84/2

fond SMFO, krab. 3, inv. č. 85

fond SMFO, krab. 38, inv. č. 102/4

fond SMFO, krab. 39, inv. č. 102/5

fond SMFO, krab. 40, inv. č. 102/6

fond SMFO, krab. 41, inv. č. 102/7

fond SMFO, krab. 43, inv. č. 110

fond SMFO, krab. 49, inv. č. 139

fond SMFO, krab. 50, inv. č. 145

fond SMFO, krab. 50, inv. č. 146

fond SMFO, krab. 51, inv. č. 148

fond SMFO, krab. 52, inv. č. 149

fond SMFO, krab. 61, inv. č. 170

fond SMFO, krab. 61, inv. č. 171

fond SMFO, inv. č. 1

fond SMFO, inv. č. 4

fond SMFO, inv. č. 61

fond SMFO, inv. č. 72

fond SMFO, inv. č. 73

fond SMFO Franciskaneum + historie náletu v r. 1944

fond SMFO Vzpomínky sester

Fakultní nemocnice v Olomouci, Oddělení centrální spisovny

fond Osobní spisy, kart. 1

fond Osobní spisy, kart. 2

fond Řádové ošetrovatelky, kart. 1

b) Literatura

BARTLÍK, Stanislav. *Katolická církev v Československu 1945–1989*. Brno 2007.

Dokumenty II. Vatikánského koncilu. Kostelní Vydří 2002.

FOLTÝN, Dušan – SOMMER, Petr – VLČEK, Petr. *Encyklopedie českých klášterů*. Praha 1997.

HAVLÍČKOVÁ, Helena. *Dědictví, kapitoly z dějin komunistické perzekuce v Československu 1948–1989*. Olomouc 2008.

HRUDNÍKOVÁ, Mirjam (ed.). *Řeholní život v českých zemích*. Kostelní Vydří 1997.

JAKŠIČOVÁ, Dana. *Dcery své doby 1851–1938 (1950)*. České Budějovice 2012.

JAKŠIČOVÁ, Dana. *Konec času jistoty*. České Budějovice 2018.

JAKŠIČOVÁ, Dana – NOVOTNÝ, Miroslav. *Služebníci pod zákonem*. České Budějovice 2021.

KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1953–1966*. Praha 1992.

KAPLAN, Karel. *Pravda o Československu*. 2. vyd., Praha 1990.

KAPLAN, Karel. *Stát a církev v Československu (1948–1953)*. Brno 1993.

KLVAČOVÁ, Renáta. *Václav Vejvodský*. Olomouc 2020.

PĚNČEV, Vladimír – RYCHLÍK, Jan. *Dějiny českých zemí*. Praha 2018.

RYNEŠ, Václav. *Český stát a náboženství*. Praha 2021.

Řehole a konstituce Kongregace milosrdných sester III. řádu sv. Františka z Assisi. Opava 2009, s. 59.

ŠAFARŽÍK, Pavel Josef. *Slovanské starožitnosti*. Praha 1862.

TESAŘ, Petr. *Bratři Petr a Leopold Klosovi*. In: Opava, Sborník k dějinám města, 3, Opava 2003.

TUČKOVÁ, Kateřina. *Bílá Voda*. Brno 2022.

VLČEK, Vojtěch – TESAŘ Petr. *Ženské řehole za komunismu (1948-1989)*. Olomouc 2005.

Internetové zdroje

CARTER C., Kit – MUELLER, Robert. *Combat Chronology 1941–1945*. In: <https://media.defense.gov/2010/May/25/2001330283/-1/-1/0/AFD-100525-035.pdf> [cit. 16. 3. 2023].

GECOVÁ, Štěpánka. *Dějiny Kongregace Milosrdných sester III. řádu sv. Františka a její písemnosti 1844–1970*. Olomouc 2002 (Diplomová práce).

KRAVAR, Zdeněk. *Urbánek Jindřich*. In: <https://www.opava-city.cz/cz/mesto-urad/o-meste/osobnosti/lekari/urbanek-jindrich.html> [cit. 7.4. 2023].

Narizení vlády č. 19/1956 Sb. In: <https://cse.google.com/cse?cx=015489265366623571386%3Aizzrwwg3bmqm&q=19%2F1956&ok.x=0&ok.y=0> [cit. 25. 4. 2023].

Peněžní reforma. In: https://www.historie.cnb.cz/cs/menova_politika/5_menova_politika_v_podrucu_direktivniho_planovani/1_penezni_reforma [cit. 14. 4. 2023].

TESAŘ, Petr. *Kongregace Milosrdných sester III. řádu sv. Františka na severní Moravě a ve Slezsku 1844–1938*. Opava 2000 (Magisterská diplomová práce).

Ústavní dekret prezidenta republiky ze dne 2. srpna 1945 o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské. In: https://www.mzv.cz/file/198493/Microsoft_Word___Dekret2srpna.pdf [cit. 6.4. 2023].

MĚSÍC, Cyril. *Přesuny knih v kroměřížském zámeckém knihovním fondu v historii*. In (ed.): *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska: sborník z 19. odborné konference Olomouc, 20. - 21. října 2010*. Olomouc 2011. Dostupné na: <https://kba.vkol.cz/uploads/composer/56yyv1wt5i-Mesic.pdf> [cit. 18.1. 2023].

Richter Alois – archivář, spisovatel, středoškolský profesor. In: <https://www.sgo.cz/osobnosti-a-absolventi-slovanskeho-gymnazia/richter-alois-archivar-spisovatel-stredoskolsky-profesor> [cit. 18.1. 2023].

Resumé

Předmětem konferenčního příspěvku je historie Kongregace Milosrdných sester III. řádu sv. Františka v Opavě v letech 1945–1969. Studie se zaměřuje na postavení této řeholní komunity v době poválečné obnovy a během represí totalitního komunistického režimu. Výzkum se opírá o archivní materiály, kroniky kongregace, osobní svědectví řeholnic a odbornou literaturu. Hlavním cílem je předestřít, jakým způsobem kongregace reagovala na politické, společenské a institucionální tlaky, kterým byla v poválečné společnosti vystavena.

V prvních poválečných letech byla kongregace nucena vyrovnávat se s důsledky druhé světové války. Bombardování Opavy v roce 1944 způsobilo nejen rozsáhlé materiální škody ve výši téměř čtyř milionů korun, ale také vedlo ke ztrátě lidských životů. Další výzvu představovala poválečná migrace, kdy byly některé sestry německé národnosti nuceny opustit republiku. Ačkoli se kongregaci podařilo vyjednat výjimky pro řadu sester pracujících ve zdravotnictví, odsun se přesto dotkl několika desítek členek.

V 50. letech pak kongregace čelila cíleným zásahům ze strany komunistického režimu. V rámci tzv. „Akce Ř“ došlo k likvidaci klášterů, internaci sester v centrálních kláštorech, přerušení přijímání nových členek a zavedení státní kontroly nad řeholním životem. I přes tyto perzekuce se kongregace dokázala adaptovat a pokračovala ve své činnosti, zejména v oblasti zdravotnictví, kde byla její přítomnost pro stát nezbytná.

Příspěvek zdůrazňuje, že přestože kongregace procházela náročnými etapami, dokázala si zachovat svou identitu a poslání. Tento výzkum přináší nový pohled na roli náboženských komunit v totalitním Československu a otevírá možnosti pro další bádání, například o životě kongregace během světových válek, nacistické okupace nebo v období normalizace. Studie přispívá k pochopení nejen dějin této specifické kongregace, ale i obecně k historii náboženství a církevních společenství ve 20. století.